

ПОЛИТИКЕН

ЗАБАВНИК

С ОКРАЈКА НАШЕ ПОВЕСТИ

Приче
иза завеса
прошлости

3.

Овај пројекат је суфинансиран из Буџета Републике Србије – Министарства културе и информисања. Ставови изнети у подржаном медијском пројекту нужно не изражавају ставове органа који је доделио средства.

Због чега Душан Силни није и свети

УЗВИСИ СЕ СРЦЕМ, А НЕ...

Шта се то десило, па је са списка владара из куће Немањића изостао најмоћнији од њих, владар за чије су владавине Србију заплускивале воде три мора: Егејског, Јонског и Јадранског?

Српска православна црква установљење култа и канонизацију – односно проглашавање некога светим, увршћење у ред светаца, посвећивање – врши од почетка 13. века, па све до нашег времена. Најстарији свети Срби, који су живели и деловали крајем 10. и у 11. веку, јесу зетски владар (Јован) Владимир, преподобни Прохор Пчињски, Гаврило Лесновски

и Јоаким Осоговски. Међу првима се 1205. године као свети помиње Симеон (Стефан Немања), оснивач најславније српске династије, а затим и његова супруга Ана (Анастасија), те синови Симон (Стефан Првовенчани) и Сава (Растко).

Ваља рећи да по друштвеном пореклу свети Срби потичу из разних слојева оновременог друштва. Од укупно

На фресци у Цркви Светог Димитрија у Пећкој патријаршији (1345) цар Душан приказан је са светачким ореолом. Поред њега је царевих, потоњи цар Стефан Урош V Нејаки (Свети Урош).

осамдесетак личности, колико их је унето у Именик светих Срба, трећину чине владари (цареви, краљеви, деспоти и кнежеви), тре-

пет

Владари-свечи: Стефан Првовенчани (Преподобни Симон), Стефан Владислав и Стефан Урош I (Свети Сава)

 њину архијереји (патријарси, архиепископи, митрополити и епископи), а трећину подвижници, испосници и исповедници. Међу њима је само шест жена.

Упокушају да се нађе одговор на питање из поднаслова посеже се за, у најмању руку, четири озбиљна разлога. Први, вероватно најпри-

влачнији и унеколико тајанствен али и најмање уверљив, тиче се Душановог непоштовања строгих правила јединствене републике православних монаха – Свете Горе.

Као што је познато, српски цар склонио се на Атос пред кугом познатом под именом Црна смрт, која се појавила у пространим азијским степима и одатле, следећи караванске

путеве, ширила се како на Исток, тако и на Запад. Ова страшна пандемија је 1347–1353. године покосила трећину ондашњег европског становништва. Према неким проценама историјских демографа, ова пошаст однела је око седамдесет пет милиона људи.

Да би своје најближе и себе спасао болести, Стефан Душан се у зиму 1347/1348. склонио у најбољи могући „карантин” – Свету Гору. То најцветније монашко средиште источ-

ног хришћанства Срби су држали од 1345. до 1371. године. Српски цар је дошао са супругом Јеленом и сином Урошем. Притом је нарушио правило по којем је женама био забрањен приступ на источни „прст” полуострва Халкидике.

Јелена је била једна од ретких жена које су у хиљадугодишњој повести тамошњег монаштва боравиле на Светој Гори. Могу да се чују и објашњења да су нашу царицу носили, па

тако заправо није ни ступила ногом на тло Атоса.

Како било, неки сматрају да је то био неопростив преступ због којег Душан није канонизован. Премда домишљат и примамљив, овај разлог најпре може да се сврста међу оне уз које иде придев *анејдојски*.

Други важан разлог своди се на тешку оптужбу која може да се изрекне само једном речју – оцекубиство. Добро је познато да је потоњи српски цар у лето 1331. године збацио оца, краља Стефана Дечанског, и дошао на чело српске државе. Већ у новембру исте године Дечански је под замагле-

ним околностима изгубио живот, а тешка сенка кривице пала је и на Душана.

Византијски историчар Нићифор Григора, добро упућен у прилике у оно-временој Србији, сматра да је властела одиграла кључну улогу, а за виновника сукоба сматра Душана. Млади престолонаследник уплашио се за престо јер му је отац имао и децу из другог брака с византијском невестом Маријом Палеологином. Подсетимо се да је Душан рођен у првом браку Стефана Дечанског и да му је мајка била Теодора, кћи бугарског цара Смилца (1292–1298).

Описујући околности под којима је дошло до побуне у Србији, Нићифор Григора забележио је:

Грб Немањића

ВЛАДАРИ И СВЕЦИ

Од владара – осим поменутих Стефана Немање (1166–1196) и Стефана Првовенчаног (1196–1228) – ореол светости задобили су још и краљ Стефан Владислав (1234–1243), краљ Стефан Драгутин (1276–1282), краљ Стефан Урош II Милутин (1282–1321), краљ Стефан Урош III Дечански (1321–1331), цар Стефан Урош (1355–1371), кнез Лазар Хребељановић (1371–1389), кнез и деспот Стефан Лазаревић (1389–1427), слепи Стефан Бранковић (1458–1459).

Међу српским средњовековним владарима из династије Немањића за свеце нису проглашени краљ Радослав (1228–1234), краљ Стефан Урош I (1243–1276) и – краљ и цар Стефан Душан (1331–1355) ■

„Сина [Душана] је то нагонило на страх и подозрење које су вероватно његови вршњаци посејали у његову узбуркану душу, тако да се на крају одлучио да се одметне и устане на оца... Затим су га [Стефана Дечанског] ставили у тамницу против воље и уз негодовање сина, који је ипак ћутао не могући се супротставити сили мноштва јер се бојао да и њега

седам

Родоначелник Немањића
велики жупан
Стефан Немања
(Свети Симеон Мироточиви)

столећа били велика опасност за хришћанске државе на Балканском полуострву, српски цар водио је преговоре с папом Иноћентијем VI (1352–1362). Уз то, Србија је имала и невоље због упада угарске војске краља Лајоша I Великог (1342–1382), којег је, изгледа, могао да умири једино римски првосвештеник. У преговорима с Куријом Стефан Душан био је чак спреман да прихвати папски примат и римокатоличку веру, у очекивању да ће га папа у предстојећем рату против Турака именовати и благословити за капетана хришћанске војске. Посреди су били збиља крупни уступци.

Међутим, кад је делегација Иноћентија VI стигла у Србију, наишла је на хладан, чак и врло непријатан пријем. Угарска опасност је минула, па Стефан Душан више није истрајавао на очито олако датим обећањима.

То су чињенице које у знатној мери обеснажују овај разлог као мотив српске цркве да првог српског цара не прогласи за свеца.

самог не задеси неко зло. Није прошло много дана, а старога краља удавили су у тамници и тако су његовом животу дали горак крај уместо оних слатких тренутака среће.”

У сваком случају, овај разлог има приличну тежину и никако се не сме занемарити.

осам

Трећи пак разлог заснива се на подацима који говоре да је био спреман да свој народ преведе у римокатоличанство, што је потез који радикални православни кругови најоштрије осуђују. О чему се заправо ради?

У намери да покрене рат против Османлија, који су средином 14.

Краљ Стефан Драгутин (Свети Теоктист) с краљицом Каталином и (десно) краљ Стефан Урош II Милутин (Свети краљ)

Најзад, четврти и, сва је прилика, кључни разлог због којег Стефан Душан није удостојен светачког ореола лежи у неслагању појединих црквених кругова због његовог проглашења и крунисања за цара и уздизања српске цркве из ранга аутокефалне архиепископије у ранг патријаршије.

Уз то, отете су и неке митрополије цариградске патријаршије и потчиње-

не српској цркви. То је имало за последицу да из Византије уследи одговор у виду, истина одоцнелог, али не мање непријатељског чина – анатеме из 1350. године.

Био је то догађај којим су за четврт века прекинуте везе двеју сестринских цркава. У српским изворима може да се прочита да је Стефан Душан „гледао лакомим очима туђе градове”, да

је „неканонски створио саморукоположеног патријарха” и да му је потчињено не мали број митрополија из састава Цариградске патријаршије.

Било је, дакле, очигледно да је унутар српске државе најпре доведен у сумњу, а затим и осуђен поступак првог цара. Неслагања с оним што је Стефан Душан учинио била су изречена јасно и недвосми-

слено. Остало је записано: „узвиси се срцем, и оставивши прародитељску власт краљевства”,

десет

„венча се на царство и избра себи патријарха српскога не по закону ни са благословом цариградског патријарха, као што приличи”, „одагна цариградске митрополите који су по градовима његове области.”

Веома је важно указати и на чињеницу да је при измирењу Цариградске патријаршије и српске цркве 1375. године – дакле на двадесетогодишњицу цареве смрти – уприличена свечана церемонија у манастиру Светих Арханђела код Призрена, иначе задужбини Стефана Душана.

Изасланици васељенског патријарха ушли су у цркву, служили су и причестили су се са светитељем и српским свештеницима, који су дотад били под анатемом из 1350. године. Међутим, церемонијом над царевим гробом коначно су уклоњене последице раскола, али су и одлучно подржане, изнова поновљене и овековечене осуде претензија Стефана Душана.

Неколико деценија касније, Константин Филозоф у уводу

Краљ Стефан Урош III
(Свети мученик Стефан Дечански)

„Житија деспота Стефана Лазаревића” бележи:

„Тај Душан преступи заповести отаца својих и самовласно се прогласи за цара.”

У овом случају и употреба личног имена – Душан, а не Стефан или Стефан Душан – подразумева пишчеву оgradu. Првог српског цара на сличан начин означавали су и у већем броју летописачких бележака. Очигледно, српска црква и њено свештенство нису имали много милости према једној од најважнијих личности у нашој повести.

Наравно, никако не треба губити из вида ни тешко избрисиву мрљу оцеубиства која је непрестано пратила сећање на великог владара. На неки начин су преплитање успона српске краљевине у царство и српске архиепископије у патријаршију, с једне, и тешка оптужба да је крив за очеву смрт, с друге стране, осујетили да се име Стефана Душана нађе у „Именику Срба светитеља”.

Култ Душана Силног, који је почео да се ствара знатно касније и који је досегао велике размере, умногоме је рехабилитовао првог српског цара, али није могао да га приближи светачком ореолу ■

